

עליון ע"ב: עירב לו יא מצלח צירט ב
מחציתו של המצח
ע"ב: עירב לו יא מצלח צירט ב

מכס... (ה) בן שנה...
מכס... (ה) בן שנה...
מכס... (ה) בן שנה...
מכס... (ה) בן שנה...

ביתו במכסת גפשת איש לפי אכלו תכסו על-השה: שה תמים זכר בן
שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד
ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת-ישראל בין
תשובו: ויהי לכן למטרא. עד ארבעת עשרא. יומא לרחא הרין. ויכסו וימיה. כל קהלא כנשחא דישראל בין

חשבון. וכן: מכסת הערכך (ויקרא כז כג). לפי אכלו. הראוי רש"י
לאכילה. פרט⁴⁵ לחולה ולזקן שאינו יכול לאכול כזית⁴⁶. תכסו,
תתמוך⁴⁷.
(ה) תמים, בלא מום⁴⁸. בן שנה, כל שנתו קרוי בן שנה⁴⁹. כלומר
שנולד בשנה זו. מן הכבשים ומן העזים, או מזה או מזה⁴⁶. שאף
עז קרוי שה. שנאמר ושה עזים (דברים יד ד)
(ו) והיה לכם למשמרת, והו לשון בקור⁵⁰. שטעון בקור ממום
ארבעה ימים קודם שחיטה⁵¹. ומפני מה הקדים לקיחתו
לשחיטתו ארבעה ימים, מה שלא צוה כן בפסח דורות. היה ר'
45 מכליתא שם 46 שאו אין ממנין עליהם אפילו עם אחרים. והכי אמרין
בהריא פסחים (צא, א) נחלת יעקב 47 אונקלוס 48 מכליתא פסחא
פיר 49 פ"י משא"כ שאר לשון משמרת פ"י לגזירה או לזכרון (נחלת יעקב).
50 פסחים צ"א.

רס"ג (ה) בן שנה. בן שנתו.
(ו) והיה לכם למשמרת. והיה אצלכם שמור.
רמב"ן
(ו) בין הערבים, משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים. שהשמש
נוטה לצד מבואו לערב¹. ולשון בין הערבים, נראה בעיני, אותן
שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחילת
שבע. כי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב.
לשון נשף ונשף. כמו ערבה כל שמחה (ישעיה כד יא). לשון
רש"י "רא"י². השיב מן הכתוב שאמר ובהעלות אהרן את הנרות
בין הערבים (להלן ל ח). כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו
מערב עד בקר (להלן כז כא). ועוד מן הכתוב בפסח עצמו שם
תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים (דברים
טז ו). כי בבא השמש שקיעת החמה. ואין זה תשובה על הרב
שכבר אמרו ורבותינו³ בערב אתה זובח⁴. כבא השמש⁵ אתה
אוכל. מועד צאתך ממצרים אתה שורף⁶. וכבר כתב הרב וה⁶.
והנכון בעיני בזה כי הלילה נקרא ערב כמו שנאמר בערב תאכלו
מצות (להלן פסוק יח). והוא כלילה שנאמר ואכלו את הבשר
כלילה הוה צלי אש ומצות (פסוק ח). וכן יהיה ערב ויהי כקר
(בראשית א ה). על תחלת הלילה כצאת הכוכבים, וכן בנשף
בערב יום באישון לילה ואפילה (משלי ז ט). ויקרא ג' כסוף היום
ערב כמו שאמרנו⁷ ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב

המכס להי' (במד' לא לו). חלק שיקח כל אחד. וכמוהו. ה' מנת
חלקי וכוסו (תהי' טו ה)⁷⁰. גם תכסו, והוא מפעלי הכפל. והכפל
חסר ממלת במכסת גם מן המכס⁷¹. והנה אמר המכס על משקל
וממר לילדתו (משלי יז כה). שהוא מפעלי הכפל⁷².
(ה) שה תמים, שיהיה בלא מום. גם שה יקרא כל אחד משני
המינים⁷³ ששם הצאן כוללם. וככה שה כשבים ושה עזים (דבר'
יד ד). א"ר משה בן עמרם הפרסי⁷⁴. כי השם חיוב פסח מצרים.
ובארץ ישראל שה או פד, וראייתו. וזכחת פסח להי' אלהיך צאן
ובקר (שם טז ב). שהוא פסח דורות. וראוי לשנות. רק וזכחת פסח
דורות הוא זכר לפסח מצרים. ואין ראוי לשנות. רק וזכחת פסח
להי' אלהיך צאן חיוב⁷⁵. ובקר לשלמים לאכול בהג מבושל
במים. וכמוהו. ושמתם בחגך אתה ובגך ובתך (שם שם יד). אתה
חיוב, ובגך ובתך רשות. והער, שכתוב בדברי הימים⁷⁶ ששחטו
יום ארבעה עשר כבשים ופרים, ושם כתוב הכבשים לפסחים,
והפרים לשלמים, בשלו אותם בדורים ובסירות, רק לבד הצאן
בשלו באש כמשפט⁷⁷. אמר ישועה⁷⁸. כי יש הפרש בין בן שנה.
ובין בן שנתו, כי בן שנה עלתה לו שנה⁷⁹. ובן שנתו כמשמעו⁸⁰.
והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו (במד' ז כא).
ובאחרונה כתוב, כבשים בני שנה (שם שם כג)⁸¹.

חזקוני
(ה) שה תמים, שלא יוכל היהודי לקחת בעל מום להשטט מן
המצרי ולומר: אין זה ראוי לכם ואין להקפיד עליו שהרי הוא
בעל מום ונקבה זקן. לכך נאמר: תמים זכר בן שנה. שמיקרין
אותו לעבורתם, אע"פ כן אין לירא מהם. כשתראו שאין יכולת
ביום להציל יראתם מהם בעודכם בעיר. כ"ש כשתצאו מן העיר
חוצה לא יוכלו להחזירכם. בן שנה, בן שנתו⁸¹. והראיה מן
הנשיאים דכתוב: כבש אחד בן שנתו (במדבר ז טו). ובסוף
כתוב: שנים עשר כבשים בני שנה (שם פז)⁸².
(ו) והיה לכם למשמרת. פרש"י: נתן להם שתי מצות רם פסח ודם
מילה. כדכתיב⁸³ כיחזקאל: ואומר לך בדמיון חיי ואומר לך
בדמיון חיי (יחזקאל טו ו). ומתרגם ונתת: בדמא דמהולתא
ארבאם עלך ובדמא דפסחא אפרוק יתך. והיה לכם למשמרת עד
ארבעה עשר יום. והא דאמרין במכסת עבודת כוכבים⁸⁴ אנו
הפסלין בדוקין שבעין בעינין ל' יום, דילמא ההוא לידע בין מום
81 חזקוני 82 חזקוני 83 חזקוני 84 חזקוני
85 כלומר בבקר הוא נעשה נותר שהגיע זמן שריפה. אלא לפי שאין שורפין קדשים ביום
טוב ממתנים לו. עד בקר שני (רש"י שם) 86 רש"י בדברים טו ו 87 ע"פ
כ"ז ב. ובס"י: וכן הן עוד היום גדול כמו שנאמר ויבאו — והלשון מגומגם (ובכ"י א
נרס: כמו שאמר ויבאו — והשאר ליתא) ובטור: אפילו בעוד היום גדול כדכתיב ויבאו
ובכסף סוקק נרס. ואם עוד היום גדול.

70 וכוס' הוא גון של במכסת מן כסס — מנה וספר כך הוא אומר שם. וכוס' כמו חלקי
מנורת תכסו על השנה 71 חסרת הסמ"ך הכפולה של כסס. 72 בן מרד
המים הראשונה היא מים המשקל. כן המים של מכס 73 כבשים ועזים
74 קראי: בן העיר סאפראן כפרס. אח"כ ישב בעיר תמלים שבארמניה. יסר כת הידועה
כשם אבי צפראנים או תמליים 75 חיוב לפסח מן בדברים טו ב. צאן — לחיוב
הפסח 76 ה"פ לה א"ת. 77 ראביע כאן מפרש את הדברים שבה"ב
ל"ה שם לא כתוב והפרים לשלמים שם מבדילים בין כבשים ובני עזים הכל לפסחים.
ובני בקר — לקדשים ובטיכוס. ובשלו הפסח באש כמשפט. ויחזקיש בשלו בסירות
ובדורים ובצלחות 78 קראי 79 מלאה לו שנה. 80 חזקוני שנתו
81 ללא הפרש ביניהם

(ה) תמים, שלא יהיה בו מום, גם שה יקרא מן העזים, כי כן כתוב
שה כשבים ושה עזים (דברים יד ד).
(ו) למשמרת, שישמרנו כל אחד בביתו. ודע כי בין הערבים הוא

מתאי בן חרש אומר⁸¹, הרי הוא אומר: ואעבור עליך ואראך רש"י
 והנה עתך עת רודים (יחזקאל טו ח). הגיעה שביעה שנשבעתי
 לאברהם שאנאל את בניו, ולא היה בידם מצוות להתעסק בהם
 כדי שיגאלו, שנאמר: ואת ערום ועריו (שם ז). ונתן להם שתי
 מצוות, דם פסח ודם מילה, שכלו באותו הלילה, שנאמר:
 מתבוססת בדמין (שם ו). כשני דמים⁸², ואומר: גם את בדם
 בריחך שלחתי אסירוך מכור אין טים בו (זכריה ט"א), ולפי שהיו
 שטופין בע"ז אמר להם: משכו וקחו לכם, משכו ידיכם
 מאילילים, וקחו לכם צאן של מצוה, ושחטו אתו וגו', וכי כולן
 שותטין, אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו⁸³, קהל עדת
 ישראל, קהל ועדה וישראל, מכאן אמרו: פסחו צבור נשחטין
 בשלש כחות זו אחר זו, נכנסה בת ראשונה נעלו דלתות העזה
 וכו', כדאיתא בפסחים⁸⁴, בין הערבים משש שעות ולמעלה קרוי

81 מכללת פסח פ"ד 52 [ע"י חוקתין] 53 קדושין פ"א ב' 54 ט"ז א'

מלה קשה (ובנינו שלמה⁸⁵) אמר, כי רגע נטות השימש מחצי היום
 לצד מערב, ולא נתן טעם למה ערבים ערבים⁸⁶, והנה כתוב,
 ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים (לדבר ל' ח) ואין ספק כי
 בשקו השמש ידליק את הנרות⁸⁷, וכאשר הפשטו זאת המלה,
 מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב⁸⁸, כי כן כתוב: בין הערבים
 האכלו בשר (שם טז יב), ושם כתוב: בתת ה' לכם בערב בשר
 לאכול (שם ח) ובהדלקת הנרות כתוב: יערוך אותו אהרן ובניו
 מערב עד בקר (להלן כז כא), וכתוב: עולות לה' עולות לבקר
 ולערב (עזרא ג ג), וכתוב: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים
 (להלן כט לט), ונהנה על הפסח, שכתוב בו: הערבים, מצאנו שם
 תזכר את הפסח בערב, כי השמש מועד צאתך ממצרים (דברי
 טו ו) פ"ט⁸⁹, ככא השמש לצד מערב⁹⁰, ואין זה משמע ביאה כי
 הוא היפך יציאת השמש, מדכתוב: השמש יצא על הארץ וברא'
 יט כג), שהחל להראות על הארץ, וככה ובא השמש וטהר (ויקרא
 כב ו), שלא יראה על הארץ, והנה כתוב על מקרה לילה, והנה
 לפנות ערב ירחץ במים (דברי כג יב)⁹¹, ואם אין הדבר כן, יבאר
 למה מה הפרש יש בין כמא השמש של פסח ובין כמא השמש
 של מקרה לילה, וככה ובא השמש וטהר (ויקרא כב ז) אמרו

82 רש"י 83 [ע"י רמב"ן] 84 ולא משש שעות ולמעלה 85 א"י פ"ט
 ר"י שלמה האבוד למעלה, כ"י פ"ט: ר"י שלמה אמר 86 זה הכבש לדברי
 רש"י 87 המשכו של הפסוק וככא השמש יבא אל חוך המזבח, כלומר ביאה
 היא שקיעה

על שני דרכים, האחד מעת שתחשב השמים עד עת סוף האור
 הנראה בעינים, וזאת העת שעה ושליש שעה, גם יקרא זה העת
 ערב, כי כן כתוב בפסח שם חובת את הפסח בערב⁹², כמא השמש
 (דברים טו ו) גם כן כתוב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים
 (להלן ל' ח), וכתוב אחר יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר
 (שם טז כא), וכן עולת תמיד כתוב תעשה בין הערבים (שם כט
 לט), וכתוב עולות לה' עולות לבקר ולערב (עזרא ג ג), וכן כתוב
 בין הערבים תאכלו בשר (להלן טז יב), גם שם כתוב בתת ה' לכם
 בערב בשר לאכול (שם ח) והדרך השני להיות פירוש בין
 הערבים בפסח מעת שתבא השמש אל תחלת פאת מערב
 ומעתיקי התורה אמרו, שהלכה למשה, שבין הערבים בפסח הוא
 הדרך השני, והוא אמת ואין בו ספק, והעו האומרים כי יש ערב
 שלישי, בעבור שמצאו עד הערב השלישית (ש"א כ"ה) ואיננו
 כן, רק יסתר בשדה זאת הערב, גם ערב מחר עד הערב השלישית
 והעד שאמר הנה חדש מחר (שם), והנה ערב אחת טרם מחר, ולא
 דבר שאול מחר כלום, וממחרת החדש יצא יתגותן

88 מכללת פסח פ"ד 66 מנחות ז' ב' 67 שם צ"ב א' 68 כ"ט ר"ק
 ר"י: ועי' מנחות ז' ב' ל"ט תוספת בשחטין

בשער סדום (בראשית י"א א)⁸⁸, וכן יהיה בערב ותעל השלו (להלן
 טז יג), ולא בא השלו כלילה⁸⁹, וכן רבים, וכתוב ערב ובקר
 וצהרים אשיתה ואהמה (תהלים נה יח)⁹⁰, והנה אלה השלושה עתים
 כוללים כל היום⁹¹, אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב מיד, וכעלות
 השמש וכל עת היותו במזרח יקרא ערב⁹², והוא ארבע שעות, כמו
 שהעידו⁹³ על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות, ואחר הבקר
 יקרא העת (ערבים) כמו שנאמר מהבקר ועד הצהרים (מ"א יח
 כ), והן שתי השעות התמישית והשישית, והוא מלשון צוהר
 תעשה לחיבה (בראשית ו טו), כענין זוהר, וזכור בהן לשון
 רבים⁹⁴ בעבור שהן שתיים, והנה ה' ע' צהרים א' פ' שני שיצוהרו
 כל הצדדין, כי בבקר האור במזרח וכערב הוא במערב ובאמצע
 היום כגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין, וכאשר יעברו הצהרים
 וסוף השמש מזרות בשני הצדדין⁹⁵ יקרא ערבים מפני שיערוב
 השמש משני הצדדין ההם, והזמן הזה הוא כל עת צהרות השמש
 ברקיע, אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע⁹⁶ על דעת
 רבותינו⁹⁷ אינו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים אבל הוא ערב
 יום⁹⁸, ואמר בין הערבים⁹⁹, כי בין, במקום הזה איננו מבדיל¹⁰⁰,
 אבל הוא כענין כתוב והוא כמו בינותינו כינינו ובינו (בראשית
 כו כח), כינו ובינו מה היא (שם כג טו), על בין עבותים (יחזקאל
 י"א), מכינות לגלגל (שם י ו), כמו כתוב, מבין השריפה

88 וכדאיתא ה"ה זה כסוף היום, כי מה טיבו של ליל בשער סדום כלילה, 89 ר"ל
 כ"ט בין הערבים תאכלו בשר (להלן טז יב) 90 הרי שמיך אחר הצהרים
 יקרא ערב, שאלה שלושת העתים כוללים כל היום, כמו שמבאר והולך, 91 ר"ל
 כל הבקר שעות מן היום והלילה ואם נפרש "ערב" על הלילה פסח יחסו השעות מן
 הצהרים עד הלילה, על כרחו אומר "ערב" כולל כל השעות מן הצהרים עד הבקר,
 92 עריות פ"ו מ"א, 93 בלשון שנים, לפי שהיום נחלק מאורו לשנים: מהבוקר
 ועד חצי היום והלך ואור, ומחצי היום ולמעלה הלך וערב, והצהרים היא העת שהאור
 חזק בו בשני הצדדין (לשון הדרק בספר השרשים, שרש צהר) 94 ר"ל צפון
 ומזרח ועין בדברי רבינו להלן ס' תרוסה (כו יח) 95 קודם צאת הכוכבים
 96 מכלילתא ה' בין הערבים, שומע אני עם דמיומי חמה וכו', והיינו סוף היום שהוא
 עת דמדומי חמה, 97 כמו שכתוב, בנשף בערב יום (משלי ו ט), ובטורו, והוא
 נקרא ערב (ובכ"י כלפנינו), 98 ר"ל לפי מה שאמרנו כי הזמן ההוא יקרא ערבים
 למה אמר "בין הערבים", על כן אמר כי "בין" במקום הזה אינו מבדיל בין דבר לדבר
 אלא כענין בתוך כמו בינותינו בינו, 99 בין שני דברים (טור), כפירוש רש"י
 שבין הערבים הוא אותן שעות שבין ערבת היום לערבת הלילה, אלא פירושו תוך
 הזמן בין הערבים, כלומר שנשחט אותו טרד משך זמן הערבים, נמצא שרש"י ורמב"ן
 חלקים רק כמובן מלת "בין" (בין הערבים), אבל בעצם זמנו שיהיה מסכימים
 שהוא משש שעות ולמעלה עד תחלת השקיעה, זה לא כראביע שפרש שהוא כן
 כיאת השמש ובין ביאת אורו שהוא קרוב משעה ושליש קודם הלילה, וזהו
 באורו, מהי נא אלה בתוכנו (עין בשרשים לרד"ק סוף שרש בין)

18 טו
 טו

קבוע למום עובר, והכא לידע אם יש בו מום כלל, ד"א התם
 כשבא ליקח מן הא"י צריך שלשים יום אבל הכא שהיו מזומנים
 בידם לא בעינן רק ד' ימים עד ארבעה עשר יום, כדי שיראו
 המצרים את יראתם קשורה בכשת וכווי כבתי היהודים,
 וישמעותו צועקת ואין מושיע לה, וראיה לדבר: שהרי כאן כתוב:
 לחדש הזה, ללמדך שמצוה זאת לא נהגה רק לאותו פסח, ושחטו
 אותו, בין בחול בין בשבת, ומה אני מקיים: מחלליה מות יומת
 (להלן לא יד), בשאר מלאכות הין משחיטת הפסח¹⁰¹, ושחטו
 אותו, כנגד שאמר משה: הן נזבח את תועבת מצרים לעיניכם
 ולא יסקלונו (לעיל ח ב), אמר לו הקב"ה כן, ושחטו אותו, הפסח
 אינו טעון נסכים¹⁰², ולא סמיכה¹⁰³ ולא תנופה חי ושחטו¹⁰⁴,
 ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, שלא יוכל שום יהודי להטיל
 על חברו הדבר לומר: לא עשיתי אני זאת אלא אתה עשה הדבר
 כי כולם יהיו שותפין בדבר, בין הערבים, בשעת אסיפת העם
 כשפועלים באין ממלאכתן

101 מכללת פסח פ"ד 66 מנחות ז' ב' 67 שם צ"ב א' 68 כ"ט ר"ק
 ר"י: ועי' מנחות ז' ב' ל"ט תוספת בשחטין

ועל הערבים: ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים

שקשקף: זה וסבון מן דמא ונתנו, על תרין ספני ועל שקפא, על בתוא.

בין הערבים⁵⁷ שהשמש נוטה לבית מכואו לערוב. (לשון) בין רש"י הערבים נראה בעיני אותן שעות שכן ערבת היום לערבת הלילה, ערבת היום בתחלת ז' שעות מכי ינטר עליו ערב⁵⁸ וערבת הלילה בתחלת הלילה⁵⁷ ערב, לשון: נשף וחשך, כמו: ערבה כל שמחה (ישעיה כד יא)⁵⁸.

(ד) ולקחו מן הדם, זו קבלת הדם יכול ביד, ת"ל: אשר בסף (להלן פסוק כב)⁵⁹. המזוזות, הם הזקופות, אחת מכאן לפתח ואחת מכאן. המשקוף, הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו. לינט"ל בלעז, ולשון שקיפה-הכטה, כמו: קול

57 מילתא פסחא פיה 58 מסתים נח א 57 דיל כי ערב מקרי כל דבר שחשף, וכפני כי מן תחלת שבע היום מתחיל לערוב לפי שהיום יורה והלילה הוא ניכ וקרא ערב, לכן השעות שביניהם נקראו בין הערבים (וירי ארזון) 58 עיי' הרמב"ן. 59 מילתא פסחא פיה וראה רש"י להלן פסוק כב

רס"ג (ז) מן הדם ונתנו, דמרו ונתנוהו, המשקוף, "אלמטל"⁶⁰. 60 הוא המשקוף שכבר חולל, וידך וכו' להשמש בשם "מטל" למשקוף ואז סודרו עמי ק' בדני מוזה.

רשבים (ז) המשקוף, מפתח העליון הנראה לעין כל בכניסת הבית כמו וישקף אבימלך (בראשית כו ח), והמפרש⁹ לשון שקיפת וחכטת הדלת עליו צריך למצוא לו חבר בלשון תורה ונכיאים בלשון העברי, רש"י

רמב"ן (במדבר יז ב), מתוכה כענין שנאמר ותקם בעוד לילה (משלי לא טו), בתוך לילה², וכן בין הערבים, ולא נאמר בערבים שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים, והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים כי זה זמן השחיטה מן התורה הוא ממש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה, וכן אמר בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה' (ויקרא כג ח), שהוא זמן השחיטה, וכן בין הערבים תעשו אותו (במדבר ט ג), על תחלת העשייה שהיא השחיטה, וכן בין הערבים תאכלו בשר (להלן טו יב), הם השעות הנזכרות כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול³, ואמר ויהי בערב ותעל השלו (שם יג), כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב⁴, ותבנן שיהיה הלשון כדברי רש"י שני ערבים ערב בקר וערב יום,

1 דיל שלא פרש בלתי יבין ומלת "בתוך" שהוא באמצע ערבים לכן אמר שהוא כמו "בעוד לילה" בתוך לילה, וכן "בין הערבים" הוא כל זמן ערבים, מחצות עד השקיעה (מור זכב). 2 היינו טעם שעה ולמעלה עד שקיעת החמה, כשיטתו לעיני שהוא זמן בין הערבים 3 לכאורה אינו מובן אחר שכתב אמר כי אחר העתים יקרא ערב והביא ראיה מן הכתוב הזה שלא בא השליו כלילה למה חזר בו כן ופרש על הלילה טעם זמן להלן פסוק "יערוך אותו מערב עד בקר" (וכן הקשה הרא"ם היה עצמו פירש שאחר חצות כולו ערב), וראה שכוונת רבינו הוא שגם אם נפרש כראש"י שבין הערבים הוא בשקיעת השמש עד צאת הנוכחים, על כל פנים אז זמן אכילתו כמ"ש בין הערבים תאכלו בשר וכו' היה זמן עלייתו ותקופתו על כוונת כי הערב האמור כאן ביום הוא, ובינו מותר אפוא את דברי הראב"ע שלפי דבריו זה שאמר כהוב "בין הערבים תאכלו" וכן "יהיה בערב ותעל השליו" זמן עלייתו ואכילתו היה בזמן קצר מאד אבל לדברי ר' א"ט טעמו בזמן אחר, מקום יש לשינוי כי הוא זמן גדול, וזהו שכתב וכן בין הערבים תאכלו הם השעות הנזכרות כי היה להם לאכילת בשר זמן גדול ואמר "יהיה בערב ותעל השליו", רצונו מותר אפוא את דברי רבינו הזה עצמו אמר ותעל ולא יקשה לך שהיו בזמן הזה היה אכילתו לכן אמר כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב רצונו לומר מן הערב הזה שהוא מחצות עד השקיעה היה עלייתו לשעה אחת, והשעות הנשארות לתקון ואכילה, וידקדק לומר "ביום הראשון" לבאר כי הערב הזה ביום הוא ומה שאמר הראשון, כי דעת הרמב"ן על פי המשע במרשת בלח (טז, יב) שמעשה השליו לא היה בכל יום רק לעתים, ולכן אמר ביום הראשון, ואולי צ"ל מיום הראשון, וזה יהיה כדעת רז"ל שהיה מעשה השליו בכל יום (מור זכב), וכפי הנראה כלפנינו.

המינים⁸⁸, כי שלשה ערבים הם, וראיתם בעבור שמצאו, עד ראביע הערב השלישית (ש"א כ ה), והם לא הכירו האמת ולא הבינו, כי כתוב: מחר חדש וגוי ושלשת תרד מאוד (שם שם יח-יט), שמירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב⁸⁹ השדה שאתה נסתר שם, ובעבור זה אמר עד הערב השלישי, ועתה אשוב לפרש (ע.צ.) כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים, כמו אַבְיָם (א טז), וכמוהו לוחמים (יחז' כו ה), וככה דְרָכִים (משלי כח יח), והעד יפול כאחת (שם)⁹⁰, וככה שמים, כי הם שני סדני הגלגל, שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל, וככה לנטוע שמים (ישע' נא טז), וכבר פירשתי בס' השם הנכבד, כי שמים מגזרת שם ישר נכח עמו (איוב כג ד), רמז לשני מקומות⁹¹ והנה יש לנו שני ערבים, האחד ערבת השמש, והוא עת ביאתו תחת הארץ, (השני) ביאת אורו הנראה בערבים⁹², והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה (א) יבא בעל קרי אל המהנה⁹³, וידליק אהרן את הנרות⁹⁴, אמר הגאון רב סעדיה ז"ל, מדת מזבח העולה חמש אמות אורך, וחמש אמות רוחב⁹⁵, ובמדה הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים, שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו, והנה בימי יאשיהו⁹⁶, שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה, ואף כי בהיות כל השכטים כארצם, והנה היתה קבלה, שיחלו לשחוט מהרנע שיתבדר לאדם כי השמש נוטה לצד מערב⁹⁷, והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים היו אֵין נשחטים שם, והוא סוף הזמן שלא יעבור עד ערבת אור השמש

(ז) על שתי המזוזות, של פתח הבית, ועוד יפרש משה⁸⁸ איך 88 הקראים 89 צ"ל תרד סגור, 90 הפסוק, ונעש דרכים יפול באחת, 91 הציו הצפוני והציו הדרומי דקבועים זה נוכח זה, מכאן הצורה הזוגית שמים, ראה ס' השם דף א, עמ' ב 92 אחר השקיעה 93 ראה המדה א' 94 ראה דבריו בתחלת הפסוק הערת 84, 95 ועשיה את המזבח עצי סטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב (כו, א), 96 דהייב לה יד, 97 הסביר להלכה שמש שעות ולמעלה התחילו לשחוט, ועיי' בקצר 98 (פסוק כב)

חזקוני (ז) ולקחו מן הדם ונתנו, על ידי טבילת אזור, כמו שפירש משה לישראל⁹⁹, ומה שקצרה פרשה זו פירשה פרשה שנייה, על שתי המזוזות, משני ערדי הפתח, על המשקוף, לשון: וישקף (בראשית כו ח)⁷⁰, הוא עבר הפתח הנשקף למעלה, וכל זאת שמא לא יוכלו כולם⁷¹ לבא בשעת שחיטה עכשו יראו כולם את הם יראתם נתון שם לבויון, ד"א כדי שיהיה הדם כמין ח' להגין על הפתח לבלתי נתון בה את המשחית לבא, ואות חיים הוא⁷², על הבתים, בבחום, דוגמא: על צבאותם (להלן פסוק נא), על תרנן תהיה (בראשית כו מ).

69 להלן פסוק כב 70 רשבים, 71 המצרים 72 כי החייתו היא ראש האמות של מלת חיים

(ז) על שתי המזוזות, של פתח הבית, ועל המשקוף, כדמות חלק ראביע הוא, מגזרת² חלוני שקופים (מ"א ו ד), שיכנס ממנו האור, וטעם על הבתים אשר (אתם שם) (יאמלו אתו בהם), כי כן צוה 29 וי"י, כמו, ראה ז' בן מנחם, עיניי אכן עורא, עמי 208 העי' 23)

שקשקף
מזוזות
קצרה

אמרה שישחטו אותו רבים*, רוצה לומר שיהיה שם רבים* בעת שחיטתו, לפרסם זה הענין. ולפי שאמרה "כל קהל עדת ישראל" ולא אמרה כל קהל ישראל או כל עדת ישראל, למדנו שהכללות ההוא* שב אל הקהלות והעדויות*, לא אל אישי הקהל. והנה יהיה "קהל עדת" כמו "שמש ירח" (חבקוק ג, יא) שהרצון בו שמש וירח. והנה הרצון בו שישחטו אותו כל קהל ועדה שבישראל בין הערבים. ולפי שלא יתכן שיפול שם "כל" על פחות משלשה, כי אנחנו לא נאמר משני אנשים כל האנשים האלו. אבל הפחות שנאמר בו זה הלשון הוא שלשה, כמו שזכר הפילוסוף בראשון מספר השמים. הנה יחויב שתהיה שחיטתו בשלש קהלות⁴⁶ וכל אחד מהם הוא עשרה⁴⁷, כמו שיתבאר מצד הוראת הגדר בשרשים הכוללים⁴⁸. בין הערבים. הוא חצי היום. שהוא בין שני הערבים, הערב אשר הוא קודם זריחת השמש והערב שהוא אחר שקיעת השמש. שכל אחד מאלו נקרא ערב או נשף. אמר "מהנשף* ועד הערב למחרתם" (ש"א ל, יז) והיה זה כן. כי בכל אחד מאלו הזמנים ימצא ערוב מהחשך והאור, מפני אור השמש הנראה בעבים. וזה הזמן אשר קודם זריחת השמש נהג הלשון לקרא אותו שחר והזמן אשר אחר שקיעת השמש נהג הלשון לקראו ערב. והנה מחצי היום ואילך* יכנסו בגבול החיוב לשחוט הפסח לא קודם זה.

ולקחו מן הדם. כבר יתבאר במה שאחר זה⁴⁹ שקבלת הדם היתה בכלי, שנאמר "וטבלתם בדם אשר בסף". ומשם היו לוקחים מהדם כשיטבלו בו אגודת אזוב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. ראוי שתדע שזאת ההזאה על המשקוף היתה לפני מהבית⁵⁰, כמו שנאמר אחר זה⁵¹ "והיה הדם לכם לאות". והנה צו בה לפרסם להם הפסד האמונה אשר גדלו בה, ר"ל אמונת מצרים. וזה כי בזאת הפעולה אשר היה בה, לפי דעתם, אף וחמה⁵² לאלהי מצרים* והיה ראוי לפי אמונתם שיבא רע נפלא בבית אשר יזו בו מדם השה — בו היו נצולים, כמו שכתוב⁵³ "וראיתי את הדם ופסחתי עליכם". וזה כי היה זה לאות על ישראל* שסרו מזאת האמונה הנפסדת. וזה היה סבת הצלתם, ר"ל סורם מהאמונה ההיא. וכבר בארו זה ז"ל במכילתא⁵⁴ באופן מסכים לזאת הכוונה. על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. כבר התבאר אחר זה⁵¹ כי בשאר הבתים אשר היו יושבים בהם, גם כן היו מזים בהם מדמו בזה האופן⁵⁴, שנאמר "על הבתים אשר אתם שם" והיה זה כדי שיראו הדם* ויתפרסם להם שבזה הענין תשלם להם ההצלה מהנגף אשר נגפו המצרים בלילה ההוא.

46 מכילתא פ"ה. 47 ע' פסחים סד, ב. 48 המקום השלישי. 49 פסוק כב. 50 מכילתא פ"ו. 51 פסוק יג. 52 וכעס — ל'. 53 פרשה ד' ופרשה יא. 54 מכילתא (פ"ו) פ"ז.

כל קהל הגדול. שישחטו אותו רבים. "ושחטו" לשון רבים. שיהיו שם רבים. אף שהפסח נקרא (יומא נ, א) קרבן יחיד, אינו נעשה אלא בקיבוץ רוב עם (דאתי בכנופיא — יומא נא, א. וע"ש בפ"י ר"ח דלמסקנה פסח ראשון חשיב קרבן צבור. וע' מ"מ פ"א מק"פ ה"ג). הכללות ההיא. מה שאמר "כל" אל הקהלות והעדויות. ר"ל כל הקבוצות (ולא כל היחידים). מהנשף. ע"ש בפ"י רבנו. וע' ברכות ג, ב: תרי נשפי הוו וכו'. מחצי היום ואילך. כי "בין הערבים" שאמרה תורה — לדעת רבנו — הוא שעת חצי היום. ומשאמרה שזמן שחיטת הפסח הוא בין הערבים כוונתה שאז מתחיל הזמן (וכעין פי' ר"ח פסחים נח, א ע"ש). בסף. אין סף אלא כלי וכו' — מכילתא. לאלהי מצרים. אשר הוא מזל טלה. וע"כ היו מתעבים זביחת הצאן, וכ"ש הפעולה הזאת, לקיחת דמו באזוב, השפל שבצמחים והנתינה על המשקוף והמזוזות (וע' בד"ר בתועלת השלישי). לאות לישראל. "לכם לאות" — ולא לי לאות, "לכם לאות" — ולא לאחרים לאות — מכילתא. שיראו ישראל את הדם. כדלעיל. ונראה שרבנו מפרש

במאי התקברו ס"ד דליטון שבקו ורחמו מנהון זהרה עלאה דיהיב לון קודשא בריך הוא אלא ליטון לבושין דאתלבשו זהו אדם ואתתיה לא אתלבש זהו ב"ג אחרת דבליטון לבושין דמו כגוונא דלעילא . ולי ס"ד דליטון אתלבשו מגרמיהון זהו . תא חוי כתיב וילבישם דקב"ה אלביש לון זכאה חולקהון . כתיב (תהלים קד) ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת . וכתיב (שם לו) הוד והדר לפניו . וכתיב (שם קד) עוטה אור כשלמה וגו' . כיון דאתלבש (מה דאתלבש) עבד מה דעבד . מלמד שנתעמק קודשא בריך הוא באור וברא ית שמיא . אלא במאי אוקימנא החמודות אשר אתה בבית . החמודות בגדי מלכות (נח ע"ג) במשי וזהב וארחא דעלמא דגנוי לון בבוסמין וריחין ליקרא דלבושיהון . *תא חוי וירח את ריח בגדיו בתחלה . וכד ארביש אמר ראה ריח בני דידע דציה הוה תליא מלתא דבגיניה סליק ריחא . כריח שדה אשר ברכו יי' . וכי מניין הוה ידע יצחק ריח שדה אשר ברכו יי' . אלא תרין מלין ליטון וכלא הוה חד דכתיב (בראשית כד) וילא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב . וכי לא הוה ליה ציחא או מקום אחר להתפלל . אלא אותה השדה היה אשר קנה אברהם סמוך למערה דכתיב (שם כג) השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת . ובשעתא דהוה יצחק עאל גביה חמא שכינתא עליה וסליק ריחין עלאין קדישין ובגיני כך הוה מללי תמן וקבעיה ללכותיה . ואברהם אמאי לא הוה מללי תמן משום דקביעותא דאתרא אחרת הוה ליה בקדמיתא . ומנה אחרת ריחא דחמא זהר המוריה . ולמה נקרא מוריה ע"ש המר הטוב דהוה תמן וכלא הוה . וג"ע דעאל עמיה וברכיה . ובגין כך לא תלה מלה בלבושין אלא ציעקב ממש דחמא דציה הוה תליא מלה (ס"א ויאות הוה לאתברא) ואתחוי וזכותיה סליק לאתברא ועאל עמיה ג"ע ובג"כ כד אתרעס עשו אמר גם ברוך יהיה (מלה) . *אמר רבי יצחק לא אלטרין אורייתא למכתב אלא מהחדש הוה לכס ראש חדשים . מאי טעמא משום דשירותא דסיהרא הוי . וע"ד אורייתא הוה אלטרין למכתב מהבא דהא בקב"ה התקשר מלה . ולא קשיא דלא כתיב זאת החדש הזאת דהא זה וזאת כחד מתקשרין ובאתר דאית ציה דכר ונוקבא כחדא לית שבחא אלא לדכורא ועל דא ראשון הוה לכס לחדשי השנה (א) לחדשי השנה ודאי אמר רבי יהודה לכס תרי זמני למה . אמר רבי יצחק מגייהו השתמע יתיר כמה דכתיב (דברים לב) כי חלק ה' עמו . התקשרותא דא לכס ולא לשאר עמין :

דברו אל כל עדה ישראל בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש ששה וגו' בעשור אמאי בעשור . אמר רבי אבהו בזמנא דאנהיר יובלא לסיהרא דכתיב ציובלא *בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא . ויקחו להם איש ששה לבית *אבות אמאי בגין בזמנא דא אלטרין למיגד ליה דהא תנין במלתא דא אתברא כתר (חדא) תתאה (ע' ב') דמתחדין ציה כל שאר כתרין תתאין ועל דא פריש משה ואמר משכו וקחו לכם לאן . כמה דכתיב לאן ועבד ושפחה . אמר קודשא בריך הוא עבדו אתון עובדא לתתא ואנא אתבר תקפיהון לעילא וכמה דתעבדון עבדא בטרם אתון דכתיב כי אם ללי אש אנה חוף הכי אעביר אותו באש בנהר דיטור . אמאי אתנגיד בעשרה ואהנכים בארבעה עשר . אמר רבי אבהו דא התקשרו ישראל ארבע מאה שנין . ואף על גב דארבע מאה שנין לא השתעבדו זהו מכל מקום האיל והוה זמין להתקשרא זהו התחייב עליה כאילו השתעבדו זהו כל ה' שנין . בג"כ מעבדין ליה ארבע יומין קטירה ברשותיהו דישאל ולבתר ושחמו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים . אמאי בין הערבים בשעתא דדינא תליא בשעתא דאתמר

(ה) אפשר דכס נס דמיסין כס חדשי סמ' שנק' שנה כמתבאר ממ"ש האר"י ז"ל בשער סכנות סידר מבר"ש ויעאל בדלוש ר"ש ע"ש ודו"ק מא"ן :

[דף יח עמוד ע ר"ק]

המאמר מן אמר רבי יצחק עד ה' אחד ושמו אחד לא נמצא בזכר גדול דפוס מכתובים קרימונה לובלין ומלאכותו בזכר קטן דפוס מכתובים :

דעה יותר שהמכוון ע"פ ויקרא כ"ה ט' שמדבר ציובל ואף שהוא בשני לשון ולא מ"ש שם כ"ג כ"ז :

מלה

con - בא ? (?)

מלה דא ליה על ידוי דאברהם דכתיב (בראשית טו) ויהי השמש צהה ותרדמה נפלה
על אברהם והגה חימה חשכה גדולה נופלת עליו • חימה כתרף חדא • חשכה
כתרף אחרא • גדולה האי דהיא רברבא מכללא, ואע"ג דאוקימנא קרא דא על שאר
שעבודייקו דישראל וכלא הוה • כגוונא דא (שמות יז) כי מחה אמוסה אהון מתתא ואלה
מעילא • תנא לא נפקו ישראל ממצרים עד דאתברו כלבו שלטונין דלעילא (משלשולאון)
משולטנייאון, ונפקו ישראל מרשותהון, ואעלו לרשותא קדישא עלאה בקודשא בריך
הוא ואתקטירו ביה, הדא הוא דכתיב (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם • מאי
טעמא עבדי הם • אשר הולאתי אותם מארץ מצרים דאפקית להו מרשותא אחרא
ועאלית לון ברשותי • והיינו דאמר רבי שמעון מאי דכתיב אך ציוס הראשון תשביתו
שאור מבתיכם כי כל אוכל מחמלת, אלא הכי אוקימנא, האי שאור והאי מחמלת
דרגא חד אינון וכלבו חד • רבו אחריי אינון שלטנין דממנן על שאר עמין וקרינון
להו יצר הרע רשותא אחרא אל גבר אלהים אחרים • אוף הכי שאור ומחמלת וחסון
וכלא חד • אמר קב"ה כל הגי שני קיימתו ברשותא אחרא עבדין לעם אחרא, וכאן
ולהלאה דאתון בני חורין אך ציוס הראשון תשביתו שאור מבתיכם • כל מחמלת לא
תאכלו • ולא יראה לך חמץ • אמר רבי יהודה אי הכי כל ימי שתא נמי • אמאי
שבעת יומין דכתיב שבעת ימים שאור לא ימלא בבתיכם שבעת ימים ולא יתיר • א"ל
כל זמנא דאתחייב בר נש לאתחזקה גרמיה בן חורין הכי אלטריך כל זמנא דלא
אתחייב לא אלטריך למלאכה דעבד לחד בר נש רופינוס כל אינון יומין דסליק להאי
דרגא חדי ולביש לבושי יקר לבתר לא אלטריך • לשתא אחרא נטיר אינון יומין דסליק
ליקרו דא ולבש אינון לבושין וכן בכל שתא ושתא • כהאי גוונא ישראל כתיב שבעת
ימים שאור לא ימלא דאינון יומי חדותא יומין דסליקו ליקרא דא ונפקו משעבודא
אחרא • ובגין כך נטרין בכל שתא ושתא יומין דסליקו להאי יקר ונפקן מרשותא
אחרא ועאלו ברשותא קדישא ועל דא כתיב שבעת ימים מלות תאכלו • אמר רבי
שמעון מלת כתיב כמד"א (יחזקאל א) מראת אלהים • ולמה אתקרי מלת דינא (רכ"ג ב')
דינא קדישא • דינא דאתאחדא בשמא קדישא • דינא דלא הוה תקיפא כל ההוא
זמנא בגווייהו דישראל דהא קיימא סיהרא בפגימותא • ועל דקיימא סיהרא בפגימותא
(דברים טו) לחם עני כתיב • מ"ט קיימא בפגימותא • בגין דלא אתפרעו ולא אתגליא האי
את קדישא • גזירין הוה ולא אתפרעו חימתי אתפרעו בשעתא דכתיב (שמות טו) שם
שם לו חק ומשפט ושם נסהו • ואע"ג דאוקימנא האי קרא במלה אחרא כלא הוה
ויאות • ואי תימא דבימי יהושע אתפרעו לאו הכי אלא אינון דכתיב (יהושע ה) וכל
העם הילודים במדבר בדרך וגו' • בתר דאתפרעו אמר קודשא בריך הוא בקדמיתא
אכלתון מלות דקיימא סיהרא בפגימותא ואקרי לחם עני מכאן ולהלאה האי לחם
מאתר אחרא להוי • מאי הוא דכתיב (שמות טו) הגני ממטיר לכם לחם מן השמים
לא מן סיהרא כההוא זמנא אלא מן השמים ממש כמה דכתיב (בראשית כו) ויתן
לך האלהים מטל השמים • וישראל קדישין נטרין אינון יומין דעאלו תחות
גדפוי דשכינתא ונטרין ההוא נהמא דאתיא מספרהא וע"ד כתיב (שם ג) את חג
המלות תשמר וגו' וכתיב ושמרתם את המלות מהו ושמתם את המלות
כד"א (בראשית יט) ושמרתם את בריתי • וכלא בחד דרגא סלקא ואתאחד •
ואי תימא משה היך לא פרע להו • אלא בגין דלא יתעבבון ישראל תמן עד
דיסארו ועל דא כתיב (דברים טו) שבעת ימים תאכל עליו מלות לחם עני • מ"ט לחם
עני